

SOCIALE BEWEGING IN TRANSCULTURATIE

EEN WERELDHISTORISCH PROBLEEM

Rede

*uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt
van hoogleraar in de empirische sociologie en
sociografie van niet-Westerse gebieden aan de
Landbouwhogeschool te Wageningen op
28 Februari 1956*

DOOR

DR. R. A. J. VAN LIER

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF

1956

Mijne Heren Curatoren, Mevrouw en Mijne Heren Hoogleraren, Lectoren, Doctoren, Docenten en wetenschappelijke medewerkers aan de Landbouwhogeschool, Dames en Heren Studenten en voorts Gij allen, die deze plechtigheid met Uw tegenwoordigheid vereert,

Zeer gewaardeerde toehoorders,

Wij leven in een eenwordende wereld. Dit is niet alleen een gemeenplaats welke ons elke dag wordt voorgehouden, maar ook een feit waarmede wij steeds opnieuw worden geconfronteerd. Ondanks het geringe succes van pogingen om supra-nationale organen krachtig te maken en ondanks de tegenstellingen, die de wordende eenheid innerlijk verdelen, gaat het proces van samengroei ononderbroken zijn gang.

Verkeersmiddelen komen en gaan met passagiers en producten, en verbinden ver uiteenliggende streken. Op de beurzen der economische hoofdsteden registreren de koersen het lot van ondernemingen, welke over de gehele wereld verspreid liggen. Met recht kan er reeds van een wereldhuishouding worden gesproken.

Maar het verkeer blijft niet tot goederen beperkt. Ideëen, gewoonten, mode en kunst, godsdienst en wetenschap, zij zijn alle bij het proces van uitwisseling betrokken dat de eenheid tot stand brengt. In de fabrieken, laboratoria en ziekenhuizen van het Oosten en Westen worden gelijke regels gevolgd. En spreken, om op een ander voorbeeld te wijzen, de jonge nationalistinnen in de wereld niet vaak de taal van het oudere Europese nationalisme? In een algemeen proces van transculturatie is er niet één levensgebied buiten de stroom van het wereldgebeuren geraakt!

De wereldgeschiedenis is niet langer een hersenschim van speculatieve geschiedfilosofen. In de machtsstrijd welke tussen de grote machten wordt gevoerd, is elk gebied frontlijn. De materiële en geestelijke gezondheid van elk volk is een factor geworden in de strijd tussen de politieke systemen van dwang en relatieve vrijheid. Men beseft dat een brand in een bescheiden hoek het gehele wereldhuis kan aantasten.

De eenwording is begonnen met de expansie der Europese volkeren. Gedreven door economische, spirituele en militaire

factoren, stoten zij hermetisch gesloten grenzen open en bonden zij volkeren van zeer verschillende cultuur met imperiale en koloniale banden. Aan het einde der 19de eeuw was de cirkel gesloten; ten gevolge van Europees initiatief was vrijwel elk gebied der aarde in het verkeer der volkeren opgenomen. En dan staan wij ook meteen weer op de drempel van een nieuwe tijd. In de eerste helft der 20ste eeuw groeien wereldmachten, die de oude Westeuropese koloniale rijken definitief op de tweede rang plaatsen. En de eeuw heeft haar halve loop nog niet voltooid, of de dekolonisatie der gekleurde volkeren – een harer wezenlijke trekken – neemt een aanvang.†

Bij het begrip dekolonisatie der gekleurde volkeren moet het accent op „gekleurd” vallen. Het verschijnsel dekolonisatie is immers niet nieuw. De Verenigde Staten hebben zich in de 18de eeuw reeds van het Engelse moederland afgescheiden; in de 19de eeuw hebben de Latijnse landen in Amerika dit voorbeeld gevolgd. Ook binnen het Engelse gemenebest hebben koloniën zich vroeger tot zelfstandigheid ontwikkeld. En de gekleurde volken zelf hebben in de republiek Haïti reeds een eenzame voorloper gehad. Op dit land na, hebben echter in geen dezer gebieden gekleurde volkeren bij dit proces de vrijheid verworven. De dekolonisatie dezer volkeren is kenmerkend voor de 20ste eeuw en gaat hand in hand met de eenwording der wereld. De plaats die zij in de rij der volkeren zullen innemen en de wijze waarop dit zal geschieden, bepaalt voor een belangrijk deel de toekomst der wereld.

Ik heb van dekolonisatie der gekleurde volkeren gesproken en het accent op gekleurd gelegd. Deze term moet echter slechts als een preliminaire aanduiding worden verstaan. Raskenmerken zijn slechts uiterlijke biologische symbolen voor de sociaal-economische en geestelijke factoren die karakterverschil tussen de volkeren doen ontstaan. Het is de ongelijkheid welke hiervan het gevolg is, die bij het contact der volkeren een probleem van de eerste orde scheidt.

De Westerse mens wordt zich deze ongelijkheid vooral bewust als een verschil in ontwikkelingsgraad. Hij plaatst volkeren die volkomen verschillend van sociale en geestelijke structuur zijn in een historisch beeld, dat gekenmerkt wordt door een unilineaire beweging, die van laag- tot hoog-ontwikkeld voert. De criteria

waarmede de plaats op de ontwikkelingsschaal wordt bepaald, zijn in de eerste plaats technisch vermogen en materiële welvaart. Weliswaar worden waarden als democratie en vrijheid ook hierbij betrokken, maar deze worden als uitvloeisel of begeleidingsverschijnsel van de eerder genoemde criteria gezien.

Het lukt de Westerse mens slecht dit wereldbeeld te relativieren en als een der mogelijke vormen van uitleg der historie te zien. Dit valt hem vooral moeilijk, omdat zijn uitleg van de historische werkelijkheid het karakter van een geloof bezit. Het Westen heeft de verandering welke zijn cultuur kenmerkt, reeds meer dan twee eeuwen als „de vooruitgang” verheerlijkt. Vooruitgang is sedert de 18de eeuw het „ideaal van actie” van opeenvolgende generaties geweest. Dit vooruitgangsgeloof heeft ook een begeleidende ethos, het humanitarisme, dat vooruitgang ook buiten de eigen sfeer wil bevorderen.

Omgekeerd wordt de niet-Westerse mens in zijn contact met het Westen in de eerste plaats getroffen door het ideeën-complex der vooruitgang en de ontwikkeling van techniek en welvaart, welke bijna miraculeuze proporties voor hem aanneemt.)

Alvorens verder te gaan met de behandeling van de verhouding van de Westerse en de niet-Westerse mens onder het aspect van de sociale verandering welke zich in de samengroeiende wereld voltrekt, zal ik om dit onderwerp in een wijder perspectief te plaatsen, uitvoerig stilstaan bij de voorstellingen welke de mens zich maakt van de processen van verandering in zijn maatschappij. Tevens zal ik nagaan welke concrete kennis omtrent deze processen de Westerse wetenschap, naast en in tegenstelling tot het vooruitgangsgeloof, heeft ontwikkeld. De categorieën immers, waarin de Westerse mens het wereldgebeuren waarneemt en de kennis waarmede hij dit proces tracht te beheersen, zijn bij het contact der volkeren decisieve factoren.

Men zou bij het classificeren van de vormen van historische uitleg welke zich in de geschiedenis hebben voorgedaan een vijftal kunnen onderscheiden, die ik de degeneratief-stationaire, de cyclische, de apocalyptische, de progressieve en de catastrofale zou willen noemen. ¹

De degeneratief-stationaire uitleg komt bij vele prae-industriële volken buiten Europa voor. Het is het geloof in een gelukzalige toestand van het mensengeslacht in de morgen van zijn bestaan,

waaruit het door eigen schuld gestoten is om een hard lot deelachtig te worden. Het Bijbelse verhaal van de zondvloed is een voorbeeld hiervan. Maar ook bij de Grieken komt een klassieke formulering van deze visie voor. Hesiodus, de dichter van het landelijke leven, schildert in zijn *Werken en Dagen* de opeenvolging van een gouden, zilveren, bronzen en heroïsche tijd, die tenslotte gevolgd wordt door het ijzeren tijdperk waarin de mens om het verraad van Prometheus aan Zeus gepleegd, onrecht en leed moet ondergaan. ² Het zou weinig moeite kosten voorbeelden van dergelijke mythen, die het geloof aan de onveranderlijke hardheid van 's mensenlot als gevolg van schuld tot uitdrukking brengen, ook op andere plaatsen in de wereld aan te tonen.

Maar het historie-beeld dat Hesiodus oproept, heeft de Griekse oudheid slechts gedurende een korte periode beheerst. Het leeft daarna in een veranderde en verzwakte vorm voort als een verheerlijking van de vervlogen tijd der grote wetgevers Solon en Lycurgus. Deze stroming treedt echter geheel in de schaduw van de cyclische uitleg der wereldhistorie welke de Grieks-Romeinse cultuur heeft gekenmerkt.

De klassieke mens ziet het historisch gebeuren als een proces van opkomst, bloei en verval, dat steeds weer opnieuw begint. Enkele figuren, zoals de wijsgeer Epicurus of de dichter-wijsgeer Lucretius hebben wel een rechtlijnig-voortschrijdende ontwikkeling geconcipieerd, maar desalniettemin heeft het levensgevoel der oudheid in het cyclische beeld van bloei, verval en opstanding zijn meest karakteristieke uitdrukking gevonden. ³

Het apocalyptische beeld is een voortbrengsel van de Hebreeuws-Christelijke ideeënwereld. De geschiedenis wordt als een rechtlijnig-doorlopende beweging gezien, die een eind-fase nadert waarin door het ingrijpen van een messiaanse heilbrenger het goede zal hebben gezegevierd boven de machten van het kwaad in een eeuwigdurend Godsrijk. Deze voorstelling welke in de loop der jaren een ontwikkeling doormaakt, die aan het kader waarin de gebeurtenissen werden geplaatst essentieel niets verandert, heeft tot de tijd der Renaissance in Europa de uitleg der historische werkelijkheid bepaald.

Het catastrofale beeld is een product van de 20ste eeuw. In reactie op het optimistische, progressieve beeld – dat straks ter sprake komt – wordt de eind-fase als een catastrofe gezien, die

eens aan elke afzonderlijke cultuur een einde zal maken. Oswald Spengler heeft ons met zijn *Untergang des Abendlandes* in een troebele, na-oorlogse atmosfeer met dit beeld vertrouwd gemaakt.⁴

Toch is dit beeld van ondergang nooit meer voor de moderne mens geworden dan een uitdrukking van een temporaire wanhoopsstemming. Het beeld dat sedert de 17de eeuw karakteristiek is voor de Westerse cultuur is er niet door afgebroken of vervangen, ook al zijn de grondslagen ervan door twijfel aangetaast. Dit beeld der progressieve uitleg van de wereldgeschiedenis heeft zich sedert de Renaissance in het Westen ontwikkeld. In deze tijd maakte de gerichtheid op het Christelijke hiernamaals plaats voor een gerichtheid op de wereld. Deze oriëntatie op seculiere waarden schept de atmosfeer voor de vooruitgangsgedachte.

De Renaissance is echter te zeer geoccupeerd met het klassieke verleden om een toekomstfilosofie te scheppen. In de 17de eeuw eerst ontstaat de conceptie van sociale verandering, die tot een betere toekomst leidt. Het streven der 17de eeuw om regelmaat in het natuurproces te ontdekken, waarvan Descartes de belangrijkste exponent is, wordt ook op de sociale werkelijkheid overgedragen; men tracht ook in de schijnbare toevalligheid der sociale feiten wetten te ontdekken. Deze regelmaat wordt in het proces der verandering geïnterpreteerd als een opeenvolging van bepaalde historische fasen.

De heilsverwachting der apocalyptische conceptie wordt in geseclariseerde vorm de verwachting van een betere toekomst op aarde.

In tegenstelling tot de overige vormen heeft de progressieve uitleg een open einde: de doeleinden van het historische proces verschuiven voortdurend en worden alle onder het vage begrip „vooruitgang” gebracht. Was bij de apocalyptische geschiedbeschouwing de goddelijke voorzienigheid de beweegkracht van het gebeuren, in de 18de eeuw is hiervoor de rede, de groei der wetenschap en de opvoeding in de plaats getreden. De historische visie der 18de eeuw vindt zijn complete uitdrukking bij Condorcet, die midden in de Franse revolutie de elementen der vooruitgangskonceptie in een brede synthese samenvat.

In de 19de eeuw is de vooruitgang het universele geloofsartikel in het Westen geworden; het is formeel niet strijdig met het

Christendom en beheerst zowel de belijders van het Christendom als degenen, die het geloof der Kerken hebben verlaten. Voor de laatsten is de vooruitgangconceptie de richtinggevende wereldbeschouwing geworden. De begrippen geleidelijke verandering en evolutie doen zich op elk terrein gelden. In de geologie, de biologie en de embryologie doen evolutionaire gezichtspunten hun intrede; de eeuw brengt in het historisme een verdieping van het historisch inzicht; filosofie, rechtsgeschiedenis, culturele anthropologie en sociologie leveren uitgebreide systemen op, die de ontwikkeling der maatschappij in opeenvolgende fasen ordenen. Ik noem u in dit verband namen als Comte, Hegel, Marx, Spencer, Tylor en Bergson.

De 19de eeuw schiep voor deze gedachtenwereld ook een bij uitstek gunstig klimaat. De industriële revolutie, die in de aan haar voorafgaande periode op gang is geraakt, komt dan tot volle ontplooiing. De snelle ontwikkeling van wetenschap, techniek en welvaart lijkt de onweerlegbare demonstratie van de these der sociale vooruitgang. Een geloof vindt een uiterlijke bevestiging in de werkelijkheid, welke zijn adepten omringt. Het wordt alles de beheersende levensfilosofie van de burgerklasse, die in Frankrijk zegevierend uit de revolutie is getreden en ook elders in West-Europa de leiding neemt. Maar ook het Marxisme, dat zich in de 19de eeuw als de grote macht tegenover de liberaal-progressieve bourgeoisie stelt, vertoont in haar dialectische conceptie duidelijk het stempel van de progressieve vooruitgangsgedachte. De onloochenbare vorderingen, welke op vrijwel elk gebied in de 19de eeuw worden gemaakt, zijn voor elke vorm van denken een vanzelfsprekend uitgangspunt geworden.

Enige veranderingen, die het progressieve historische beeld in de 19de eeuw heeft ondergaan, vragen nog om bijzondere aandacht. De 18de eeuw zag de vooruitgang als het gevolg van de menselijke wil tot verbetering in het licht der rede. De 19de eeuw heeft een deterministische visie op het ontwikkelingsproces. Er is een dwang van in de maatschappij werkende krachten welke de mensheid voortstuwt op haar weg naar een betere toekomst. Een conceptie die bij zulke uiteenlopende figuren als Hegel, Marx, Bergson en de denkers die het darwinisme op de maatschappelijke verhoudingen toepassen, voorkomt. Nieuw is ook een zeker pessimisme, dat onder invloed van de sociale darwinisten op-

treedt, die de „struggle for life” als factor van evolutie aanwijzen. Ook doen zich in de 19de eeuw stemmen horen, die onderscheid maken tussen technische en zedelijke vooruitgang en twijfel uitspreken aan de mogelijkheid tot verbetering van de menselijke natuur. Desondanks blijft de uitleg der historische realiteit van de Europese en Noord-Amerikaanse mens optimistisch gekleurd. Een feit, dat niet weinig bevorderd werd door de vaagheid van het vooruitgangsgeloof.

In het begin der 20ste eeuw begint de moderne twijfel aan het geloofskarakter van de vooruitgangskonceptie te knagen. Maar de verdere afbraak hiervan heeft ook weer onder invloed van het sociale milieu plaats gehad. Twee wereldoorlogen en de opkomst van totalitaire levensvormen met de begeleidende verschijnselen van dehumanisering, hebben het geloof in de vooruitgang intens geschokt. De conceptie, die de geest van de Westerse mens gedurende meer dan twee eeuwen heeft beheerst, is in een crisis geraakt. Vooruitgang wordt niet langer als een totaliteit gezien, die door de finale harmonie van vrije competitieve krachten zich op het gehele terrein der menselijke cultuur verwerkelijk maakt. De vooruitgangskonceptie heeft de bescherming der vaagheid verloren en is in haar componenten bloot gelegd. Het geloof in de vooruitgang is vooral geschokt door het besef dat de vooruitgang van kennis en techniek niet vanzelf tot sociale en zedelijke vooruitgang leidt. ⁷ De mens van deze tijd heeft de kracht van de affectieve en driftmatige elementen in individu en maatschappij onderkend en weet dat deze een constante bedreiging van de vooruitgang kunnen vormen.

De geestelijke crisis welke door deze ontwikkeling is ontstaan, heeft haar eindpunt nog niet bereikt. Bij de massa is het oude vooruitgangsgeloof toch nog levend gebleven. De vraag rijst welke gevolgen een verdere afbraak van de vooruitgangskonceptie bij de Westerse massa zal hebben. Ik denk hierbij ook in het bijzonder aan de Verenigde Staten waar de vooruitgangsgedachte in de oude vorm levend is gebleven. Meer dan deze vraag opwerpen kan ik hier echter niet.

Maar ook degenen, die de geloofszekerheid van de vooruitgang hebben verloren – de intellectuelen –, blijven zich gedragen alsof zij nog in de oude conceptie geloven. Bij hen heeft het oude geloof de vorm van hoop, soms tegen beter weten in, op de toekomst

gekregen. Zij weten dat vooruitgang moet worden gewild en bevochten. Met een op de moderne sociale wetenschappen gebaseerde planning willen zij een antwoord geven op het probleem van de chaos waarvoor de mens zich ziet gesteld op het moment dat hij niet langer de sociale werkelijkheid aan de hand van een vanzelfsprekend ordenend principe kan verklaren. Zonder het element van hoop betreffende de mogelijkheid door planmatig ingrijpen de maatschappij te kunnen verbeteren, zou elke planning absurd zijn.

In hoeverre zijn de sociale wetenschappen reeds in staat mede te werken om deze hoop te vervullen? Wat nodig is, is een theorie der sociale verandering, die als basis voor planning kan dienen! Wie in het huidige stadium naar zulk een theorie zoekt, zal teleurgesteld worden. In alle wetenschappen welke zich met het sociale gebeuren bezighouden zijn empirische theorieën of analytische beschrijvingen van sociale verandering schaars en ontoereikend. Het is of het geloofskarakter der vooruitgangskonceptie een remmende factor is geweest voor de ontwikkeling ook op dit punt van de sociale wetenschap uit de religieus-filosofische gedachtenwereld. De wetenschappelijke beschrijvingen over sociale verandering hebben zich in het verleden onvoldoende vrij van wereldbeschouwelijke elementen kunnen maken. Bovendien is de empirische gerichtheid speciaal van de sociologie, eerst in de laatste dertig jaren van grotere betekenis geworden.

In 1949 constateert Fourastié hoe gedurende meer dan twee honderd jaren juist die feiten onbestudeerd zijn gebleven, die voor de opbouw van een theorie der sociale verandering nodig zijn. ⁸

Staley, Buchanan en Ellis, die zich in recente publicaties speciaal met de onderontwikkelde gebieden hebben beziggehouden, merken op dat er geen algemeen aanvaarde theorie is, die voldoende licht op het proces der economische verandering werpt. ⁹

In de historische wetenschap is het ook niet beter gesteld. De detailstudies voeren weliswaar hoe langer hoe meer exact materiaal aan. Samenvattende overzichten houden zich echter meestal met een of twee aspecten van de ontwikkeling bezig; zij dragen òf een eenzijdig politiek òf een eenzijdig sociaal of economisch karakter. Het gevolg is dat er geen synthetische visie op het historische proces ontstaat, die de pluri-causaliteit van het gebeuren recht

doet wedervaren. Pogingen tot synthese worden aan de geschiedfilosofen overgelaten wier geschriften speculatief en in hoge mate subjectief zijn. Ook behandelen de historici vaak juist niet die vraagstukken welke voor een planmatig beïnvloeden der toekomst van betekenis zouden kunnen zijn.

Een waardeerbare poging als laatstelijk door Nef ondernomen om tot een verklaring te komen van de groei van onze industrieële cultuur, welke steunt op een gedegen onderzoek en genuanceerd historisch besef, bewijst eens te meer hoe fragmentarisch en onzeker onze kennis is.¹⁰ Deze poging toont ook aan hoezeer de historische beschouwingwijze zelf aan een nieuwe verandering is onderworpen. Een feit dat opzichzelf toe te juichen is, maar niet weinig tot de bestaande onzekerheid van visie bijdraagt. Als Nef bijvoorbeeld opmerkt dat men zich bij de verklaring van de oriëntatie der Westerse volkeren op de quantitative vooruitgang – die hij in tegenstelling ziet tot een kwalitatieve vooruitgang, die de tijd tot de 17de eeuw zou hebben gekenmerkt – bewust moet blijven dat de ultieme oorzaken hiervan ons ontsnappen „*parce qu’elles resident dans le mystère du libre arbitre*”, blijkt hoe ver hij verwijderd is van het historisch-sociologische en economische determinisme van de 19de en het begin der 20ste eeuw.¹¹ Een dergelijke uitspraak krijgt bijzonder reliëf, omdat wij hier niet hebben te doen met een historicus, die een naïef-causale methode toepast, maar met een man met critische zin, die de historische feiten in wijder verband tracht te verklaren.

Maar hiermede stelt Nef in feite meer problemen dan hij oplost. Hem komt ongetwijfeld de verdienste toe dat hij zich rekenschap van vraagstukken geeft, die door het Marxisme aan de orde zijn gesteld zonder dat zij in dit systeem een bevredigende oplossing hebben gevonden. Er kan in dit verband worden geconstateerd dat de sociologie na Max Weber, in tegenstelling tot de economie, vele van deze vraagstukken ten eigen detrimente heeft verwaarloosd.

Wat de studie der sociale verandering betreft, heeft de sociologie zich te lang vergenoegd, ondanks critische geluiden, met een gesimplificeerde interpretatie als die van William Ogburn. Deze socioloog, die overigens belangrijke inzichten als bijproduct van zijn theorie heeft ontwikkeld, ziet in uitvindingen de factoren welke verandering scheppen. Wat deze uitvindingen zelf doet

ontstaan, blijft hierbij volkomen in het duister. ¹² Ogburn schijnt thans wel na terugkomst van een reis door India tot de slotsom te zijn gekomen dat zijn theorie niet houdbaar is. In India observeerde hij grote sociale veranderingen waarbij de ontwikkeling der techniek geen belangrijke rol schijnt te spelen. Dit voorbeeld wekte bij hem twijfel aan zijn eigen opvattingen. ¹³

Een stofverzameling door een subjectieve draad bijeengehouden zoals de arbeid van Sorokin over sociale dynamiek, draagt ook onvoldoende bij om ons inzicht in de sociale verandering te vergroten. ¹⁴ Bij Alfred Weber komen wel belangrijke elementen voor een theorie der sociale verandering voor; zijn werk blijft echter te schetsmatig om ons het gewenste inzicht te schenken. ¹⁵

Zowel voor de ontwikkeling der Westerse als niet-Westerse wereld moet worden vastgesteld dat er geen sociologische theorie is aan de hand waarvan processen van verandering bevredigend kunnen worden geordend en verklaard.

Ten aanzien van de niet-Westerse volkeren kan hierbij nog worden opgemerkt dat nog in het recente verleden het kolonialisme de ontwikkeling van een sociologische wetenschap met betrekking tot deze groep niet heeft bevorderd.]

Een dergelijke wetenschap zou immers, wanneer zij haar taak ernstig nam, de wortels der machtsverhoudingen moeten bloot leggen, die het wezen van het kolonialisme bepalen. Wel heeft de culturele anthropologie, die zich met de cultuur van lokale gemeenschappen bezighoudt en niet in de eerste plaats met de maatschappelijke totaliteit van deze volken, een grote vlucht genomen. Zij kan ons echter ook nog niet aan een samenvattende theorie helpen ten gevolge van dit uitgangspunt. Wel biedt zij sedert de opkomst der acculturatie-studie omstreeks 1926 een aantal concrete analyses van de gevolgen van het contact van de Westerse cultuur en de stamculturen buiten Europa. Waardevol materiaal, dat elke studie der sociale verandering met vrucht zal kunnen benutten.]

Uit dit korte overzicht van de stand der sociale wetenschappen met betrekking tot het probleem der verandering komt een negatieve conclusie naar voren. Zij zijn nog lang niet voldoende in staat ons de doelbewuste leiding te geven, die wij behoeven in het proces der sociale verandering waarbij thans de gehele wereld is

betrokken. Nog steeds geldt in dit verband hetgeen Fourastié enkele jaren geleden schreef: „Placé entre un passé qui lui paraît entièrement périmé et un avenir inconnu, l'homme privé des traditions, des morales et des religions qui faisaient son équilibre mental et social, et n'ayant-pas encore trouvé la philosophie valable pour le nouvel age, agit au jour le jour, selon les incohérentes sollicitations du court terme. Il a perdu la sécurité et l'efficacité des longs pensers et des fermes propos. Il a perdu la mesure du possible et de l'impossible.”¹⁶

Maar geven de sociale wetenschappen dan geen enkel houvast? Men hoede zich deze conclusie te trekken uit hetgeen wij als tekort hebben geconstateerd. Reeds in het huidige stadium is datgene wat zij ons leren van het grootste gewicht en kan niet dan op straffe van nodeloze geestelijke en materiële schade worden verwaarloosd. Ten aanzien van de economie met haar techniek van conjunctuurbeheersing en planning der productie bestaat in dit opzicht nog maar weinig twijfel meer. Doch ook ten aanzien van de sociologie begint het inzicht te groeien, dat zij positieve bijdragen kan leveren tot de beheersing der sociale werkelijkheid. Dit geldt echter nog in hoofdzaak voor deelproblemen. Waar het om de problematiek van het veranderende sociale bestel in zijn geheel gaat, blijft de uitspraak over het tekort der sociale wetenschappen volledig van kracht. Zij verkeren nog in het stadium waarin de problemen worden geformuleerd en enige grondwaarheden zichtbaar worden.

Op enige van deze grondwaarheden wil ik in verband met het onderwerp dat ons hier bezighoudt nog in het kort wijzen. De sociale wetenschap heeft duidelijk aangetoond dat de levensvormen van de mens, die wij gezamenlijk met de term cultuur aanduiden, een samenhang vertonen die niet zonder ernstige verschijnselen van sociale en persoonlijke desorganisatie kan worden verbroken. Deze samenhang brengt mede dat verschijnselen in het ene levensgebied slechts mogelijk zijn wanneer bepaalde voorwaarden op andere levensgebieden zijn vervuld. Zo is economische of technische ontwikkeling niet mogelijk wanneer de sociale instellingen deze niet schragen of bevorderen. Uit deze samenhang volgt ook de pluri-causaliteit van het gebeuren. Door deze pluri-causaliteit wordt elk historisch proces individueel en daardoor dalen de kansen dat het zich in dezelfde vorm weer voordoet. Maar

het is mogelijk door een typologisch-vergelijkende methode de sociale verschijnselen toch tot voorwerp ener algemene theorie te maken.‡

In het licht van deze eenvoudige waarheden vertoont de Westerse ontwikkeling zich als een uniek verschijnsel, dat door een veelheid van factoren in het leven werd geroepen en bepaald. Ook weten wij dat een term als „industriële revolutie” een beeldspraak inhoudt die wel de snelheid van het proces der ontwikkeling aan geeft, maar geen recht doet aan de langzame groei van de voorwaarden welke hiertoe hebben geleid. ¹⁷ En scherper dan vroeger wordt ons inzicht in de sociale en geestelijke desorganisatie, welke de snelle maatschappelijke groei ook in het Westen heeft veroorzaakt.‡

Het is van het grootste belang in de huidige wereldsituatie deze grondwaarheden nimmer uit het oog te verliezen.‡ Een gesimplificeerde visie op de eigen ontwikkeling leidt vanzelf tot een gesimplificeerde visie op de ontwikkeling van anders-gestructureerde volkeren.‡ Het is zaak in onze samengroeiende wereld een helder oog voor de gecompliceerde werkelijkheid te bewaren en te bedenken dat de blik op het heden vaak met vrucht in de schatkamer der historie wordt gescherpt.‡

Uit het voorafgaande treedt een beeld van het Westen naar voren als een cultuurgebied dat zich duidelijk onderscheidt van de overige wereld, zowel door het tempo waarin het verandert als door een wereldbeschouwing die deels oorzaak deels gevolg hiervan is. Ook onderscheidt het zich door het streven wetenschappelijke begrippen te vinden waarmede het de verandering rationeel kan verklaren en beheersen.‡ Eenmaal in beweging gekomen heeft het Westen zich buiten het eigen gebied begeven en de overige wereld gedynamiseerd.‡ Deze uitspraak houdt niet in dat de niet-Westerse volkeren vóór het contact met het Westen geen sociale veranderingen hebben ondergaan. Elke cultuur is het resultaat van groei, en groei betekent verandering. Zelfs de meest ontwikkelde groepen bezitten culturele verworvenheden, welke met ingrijpende veranderingen in hun gedrag in het verleden zijn gepaard gegaan. Ook hebben vanouds migratie en oorlog veranderingen tot stand gebracht waardoor nieuwe stammen, rijken of dynastieën ontstonden of te gronde gingen. Onder de niet-

Westerse volkeren waren echter een aantal die zo weinig veranderden, dat zij tot stilstand gekomen leken te zijn en er waren andere waarvan het tempo der verandering zo langzaam verliep, dat zij in vergelijking met het dynamische Westen schenen te stagneren. Maar zij hebben in feite niet stilgestaan en daarom is het beter van traditionele – in plaats van stilstaande – tegenover bewegelijke culturen te spreken.

De maatschappijen met een traditionele cultuur zijn overwegend agrarisch. Zij hebben een biologisch evenwicht bereikt waarbij de groep zich zodanig aan het natuurlijke milieu heeft aangepast dat haar voortbestaan voldoende verzekerd is. Als zij zich voor nieuwe opgaven zien gesteld, trachten zij deze binnen het kader van de traditie op te lossen. Nieuwe elementen worden slechts aanvaard wanneer zij aan het traditionele gedrag kunnen worden aangepast. Het nieuwe wordt in het kleed van de traditie gestoken. In tegenstelling tot de Westerse cultuur, die het prototype van de bewegelijke cultuur is, kennen zij geen wereldbeschouwing die op het vooruitgangsgeloof is gebaseerd. ¹⁴

Vrijwel alle culturen die niet Europees van karakter zijn kunnen als traditioneel worden aangemerkt. Door het binnen dringen van de Westerse cultuur in de samengroeïende wereld zijn zij in beweging geraakt. Het is goed ons voor ogen te houden dat deze beweging in de niet-Westerse gebieden dus niet autonoom is en als vreemd element in maatschappijen is gebracht, die door geheel andere levenswaarden worden beheerst dan het progressieve Westen.

Dit element is door het kolonialisme onder de druk van politieke macht in deze gebieden doorgedrongen. Nu echter de fase der dekolonisatie is ingetreden en een steeds groter aantal der niet-Westerse volkeren zelfstandig over eigen zaak kan beslissen, blijkt dat dit eerder tot versterking dan tot verzwakking der sociale verandering zal leiden. Er is geen stilstand meer mogelijk en de weg terug is voor goed afgesloten. De dekolonisatie zelf is reeds het gevolg van het ongeduld der niet-Westerse volkeren. Zij draagt zelfs daar waar zij vreedzaam geschiedt, een revolutionair karakter. De koloniserende volkeren wijken overal voor nationalistische pressie. Er vindt een machtsoverdracht plaats die onvoldoende is voorbereid en die door degenen die de teugels overdragen met een half hart en niet zonder zorg wordt verricht.

De politieke emancipatie is echter slechts een aspect van de drang naar sociale verandering in de niet-Westerse landen. Het Westen heeft in vele opzichten een destructieve invloed op de traditionele cultuur gehad. De oude sociale instellingen en levenswaarden zijn vaak verzwakt of vernietigd zonder dat er nieuwe adequate voor in de plaats zijn getreden. Er is sociale desorganisatie ontstaan, die om een nieuwe orde vraagt. De mens in de niet-Westerse wereld is in een conflict van levenswaarden geraakt, die voor hem dubbel moeilijk is. Hij heeft nog niet als de Westerse mens geleerd zich in onharmonische of verschromelde culturen te handhaven; hij bewaart nog de te recente herinnering aan het leven in een gesloten stamcultuur. Vandaar een groot geestelijk onbehagen, dat zich vaak in anti-Westerse vormen en een geforceerde terugkeer naar een voorgoed verloren verleden uit.

Het optreden van nieuwe op Westerse leest geschoeide instellingen heeft bovendien verschijnselen opgeroepen, die de niet-Westerse wereld met de haar ter beschikking staande middelen niet kan beheersen. Het feit dat de impuls tot verandering niet autonoom is, vindt in het ontbreken van sociale zelfregeneratie een natuurlijk pendant. Het bekendste voorbeeld hiervan is de verbijsterende bevolkingsaanwas in de niet-Westerse landen na hun intensiever contact met het Westen ten gevolge van de introductie van de medische wetenschap en het voorkómen van regionale oorlogen en infanticide door de koloniale overheid. Ook een gestegen welvaart moet hierbij als factor in rekening worden genomen. Maar de welvaartsstijging is niet in proportie tot de toenemende groei der bevolking. Dit zal, evenals andere verschijnselen van desorganisatie, de niet-Westerse volkeren in beweging houden tot zij een nieuwe vorm van evenwicht hebben gevonden.

Maar er is niet alleen dwang tot verandering, er is ook de wijk. Er zijn overal in de wereld verwesterde groepen van intellectuelen ontstaan, die een factor van verandering zijn geworden. Zij zijn in de eigen omgeving onaangepaste elementen geworden, die tot nieuwe verhoudingen dringen. Zij zijn ook de leiders van het nationalisme dat het proces van dekolonisatie op gang heeft gebracht. De massa's zelf zijn echter ook in beweging geraakt. De communicatie met het Westen heeft bij hen nieuwe behoeften gecreëerd, die spanning veroorzaken tussen materiële wensen en

hun thans mogelijke bevrediging. Gesloten dorps huishoudingen komen nog slechts op zeer afgelegen plaatsen voor. In elk niet-Westers dorp ontstaat de behoefte aan goederen die alleen door de moderne industrie kunnen worden geproduceerd. Er is over de gehele wereld een hang naar stijgende welvaart. Het bewustzijn in armoede te leven is bij de niet-Westerse volkeren thans algemeen. Voor het ontwaakt nationalistische gevoel is het om prestigieuse overwegingen pijnlijk wanneer de trieste levensomstandigheden zichtbaar worden waarin het overgrote deel der jonge, zelfstandige volken moet leven. Dit geeft het verlangen naar verhoging van het welvaartspeil naast een materieel, een geestelijk en politiek aspect.

De drang naar verandering wordt in de niet-Westerse gebieden, op de kleine groepen van intellectuelen na, over wie wij hiervoor spraken, niet als in het Westen gedragen door een wereldbeschouwing, die het geloof in een betere toekomst inhoudt. Dit geeft aan de beweging welke in deze gebieden ontstaat een geheel ander aspect. Het veroorzaakt ook de zwakheid, en op vele plaatsen zelfs de afwezigheid van een groep die in het Westen de ontwikkeling hoofdzakelijk heeft gestimuleerd en geleid, een ondernemersklasse. Het is opvallend dat in onder-ontwikkelde landen zelfs degenen die in staat blijken door eigen activiteit kapitaal te verwerven, dit bij voorkeur niet in nieuwe ondernemingen steken, maar het veilig trachten te stellen in objecten als huizen en grond, welke in hun ogen niet aan een ernstig risico van waardeverlies blootstaan. Ik zie hierin een kenmerkend gevolg van het ontbreken van een progressief geloof. Men mist het vertrouwen in de groeiende mogelijkheden van de toekomst. ¹⁹

Dit is echter een van de vele in de niet-Westerse landen ontbrekende elementen, welke in het Westen de fabelachtige kapitaalsaccumulatie en de groei van het productie-apparaat mogelijk hebben gemaakt. Deze landen zijn in het meest gunstige geval half-gemoderniseerd en kunnen uit eigen kracht het dode punt niet overschrijden waarop zij blijven steken op de weg naar een grotere welvaart. Het feit van de halve modernisering brengt zelfs bijzondere gevaren met zich mee. ²⁰ Een enkel voorbeeld. Waar de kleine boer tot intensieve cultivering van de grond is overgegaan en gedeeltelijk voor de markt is gaan produceren, doemt op vele plaatsen waar onvoldoende over moderne land-

bouwkennis kan worden beschikt, het spook van bodemuitputting en erosie op, welke de nieuwe welvaartsbron en de oude bestaansmogelijkheid tegelijk dreigt te vernietigen!

In deze fase van halve modernisering is echter het proces van dekolonisatie ingetreden waarbij het Westerse leiderschap dat de helpende hand moest bieden door een nieuwe nationale leidersklasse is vervangen. De sociale en economische problemen blijven echter dezelfde. Het is zelfs de vraag of zij niet moeilijker zijn geworden. Het moet als een alles overschaduwend winstpunt worden aangemerkt dat de niet-Westerse massa's uit eeuwenoude lethargie ontwaakt, thans bestuurd worden door vrijwillig aanvaarde leiders uit de eigen groep. Maar de verhouding van deze verwesterde- vaak onervaren – leiders en de massa vormt op zichzelf een nieuw acculturatie-probleem. En aan de debetzijde van de nieuwe situatie staat ongetwijfeld de sterke irrationele pressie van de massa's die, ook tengevolge van propagandistische, politieke leuzen, wonderen van hen verwacht bij het pogen haar versneld naar grotere welvaart te voeren.

De frustatie en de teleurstelling welke onvermijdelijk zullen ontstaan wanneer niet met doelmatige leiding en voorlichting ernstig wordt getracht althans de ergste euvelen van de armoede uit de weg te ruimen, kunnen blijvende haarden van onrust scheppen, die de wereld steeds opnieuw zullen bedreigen. Deze uitspraak geldt met dezelfde kracht voor die gebieden, waar het proces der dekolonisatie nog niet is afgesloten en die nog onder Westerse leiding staan.

Het Westen is zich de problemen welke door de transculturatie der sociale beweging en de politieke zelfstandigheid der niet-Westerse volkeren wordt gesteld in stijgende mate bewust. Sedert de oprichting van de Volkenbond in 1919 heeft de wereld de ontwikkeling der minder-bedeelde landen als een internationale taak erkend. Het charter van de Verenigde Naties sluit een evolutie af, die elk volk met een koloniaal verleden ook afzonderlijk heeft doorgemaakt. Deze evolutie leidde van commercialisme – met het begeleidend missionarisme – en imperialisme over de fase van de „white man's burden” naar internationaal hulpbetoon. Hierbij is de ideologie van het leiderschap vervangen door de idee van de dienst.

De tegenstelling welke tussen de democratische en communis-

tische landen is ontstaan, maken het echter niet mogelijk de hulp welke zowel door de internationale organen als door de landen afzonderlijk wordt gegeven als een eendrachtig streven te beschouwen; De internationale organen worden zeer bepaaldelijk bij dit streven door de democratische landen beheerst. In hetgeen hier volgt heb ik ook voornamelijk de actie der democratische landen op het oog. ²¹

Het democratische Westen is ten gevolge van economische zowel als militaire en politieke factoren gedwongen zich met de niet-Westerse landen bezig te houden. Deze zijn belangrijke leveranciers van grondstoffen welke voor de welvaartsontwikkeling en de opbouw der militaire macht dezer landen nodig zijn. Het is voor hen dus van groot belang met de niet-Westerse landen in vriendschappelijk ruilverkeer te staan. Een even groot belang is bovendien te voorkomen dat een vijandig blok zich meester maakt van grondstoffen welke voor de oorlogsvoering van betekenis zijn. De democratische landen moeten tevens voorkomen dat deze landen zich actief in een aan hen vijandig kamp scharen. Hiertegenover moeten zij preventief optreden door gezonde toestanden op sociaal-economisch gebied in deze landen te helpen bevorderen. Het democratische Westen voorvoelt dat teleurstelling en frustratie zich maar al te gemakkelijk lenen om tegen hen geëxploiteerd te worden. De oude verhoudingen werken nog in de huidige situatie als post-koloniaal ressentiment na. Op vele plaatsen in de wereld geven onderdrukking en discriminatie nieuw voedsel aan haat. Men verlieze ook niet uit het oog dat enkele landen in het democratische front nog koloniale mogendheden zijn. Op de basis van het rasbewustzijn - de conferentie van Bandung is een teken aan de wand - zullen de ex-koloniale en de thans nog onderdrukte of gekoloniseerde volken elkaar kunnen vinden in een gemeenschappelijke afkeer van dat Westen waarmee zij vanouds in ambivalente relatie hebben gestaan en dat zij zo zeer voor eigen ontwikkeling nodig hebben. Doelbewuste actie slechts zal hier kunnen voorkomen dat de arme landen als politiek instrument tegen de democratische landen worden bespeeld.

Het zou echter van blind materialisme getuigen om naast economische en politieke motieven niet duidelijk het humanitarisme te onderscheiden, dat de Westerse mens ten aanzien van de arme landen beweegt. Door de toenemende communicatie in de

samengroeiende wereld is de gevoeligheid voor de armoede waarin het overgrote deel der mensheid leeft, ook in het Westen toegenomen. De ethos der vooruitgang heeft zich op de gehele wereld gericht.

De goede bedoelingen zijn er. Maar wat kan en moet het Westen doen? Ik zou in de eerste plaats willen antwoorden: zich op eigen actie bezinnen. Men zou mij als vraag tegen kunnen werpen of het nog wel van zo groot belang is wat het Westen voor de niet-Westerse landen wil nu het daar niet langer de leiding bezit, en stellen dat het er in de eerste plaats om gaat te weten wat deze landen zelf willen. Ik ontken niet dat dit laatste voor de toekomstige ontwikkeling doorslaggevend is. Maar men moet de betekenis van de Westerse actie in de voor ons liggende periode als factor niet onderschatten, vooral wat het bepalen van de richting der ontwikkeling betreft. De Westerse wetenschap is leidinggevend in de wereld en geniet een groeiend prestige. Leiders en technici der jonge landen zijn Westers geschoold. De opvattingen van het Westen blijven hierdoor een rol spelen, die belangrijker is dan op het eerste gezicht lijkt.

Ik wil in dit verband terloops op een gevolg van het ontbreken van een klare, verantwoorde ontwikkelingsgedachte in de Westerse politiek en wetenschap wijzen. Dat is de grote aantrekkingskracht die een simplistisch en dogmatisch Marxisme op de intelligentsia der niet-Westerse landen uitoefent. Het lijkt een antwoord te geven op vragen waarvoor zij zich in het verleden en in de huidige situatie zien gesteld, die een meer objectief gerichte wetenschap – bewust of onbewust – terzijde heeft laten liggen.

Maar ook het Marxisme is tenslotte een van de vormen waarmee het Westen invloed op de niet-Westerse landen uitoefent. Een andere factor van betekenis is de werkzaamheid van Westerse technici bij de planning en uitvoering van de economische ontwikkeling der onder-ontwikkelde landen.

De invloed van het Westen is over het algemeen, direct en indirect, nog zo ingrijpend, dat het van het grootste belang is dat het tot klare gedachten over de ontwikkeling der overige wereld komt en vooral de grenzen van de mogelijkheden aftast, zowel van wat het aan hulp kan en wil geven, als van de modus en de werkelijk verwachtbare resultaten van deze hulp. Door zijn houding en door wat het doet of nalaat, bepaalt het Westen mede de

verwachtingen in de niet-Westerse landen en wordt hierdoor onwillekeurig mede verantwoordelijk voor eventuele mislukkingen of teleurstellingen.)

Als ik vooral op bezinning ten aanzien van eigen actie aandring, dan vindt dit zijn oorzaak in het feit dat ik mij niet aan de indruk kan onttrekken, dat men zich niet van de irrationele sfeer van het vooruitgangsgeloof heeft kunnen bevrijden tegenover het probleem der arme landen. Ik heb soms de sensatie op hetzelfde geestelijke platform te staan als waarop de industriële revolutie in de 19de eeuw is gestart. Het pessimisme van geleerden als Boeke en Brand, die aan de economische opheffing dezer landen twifelen, kan met het vroeg negentiende-eeuwse Malthusianisme op één lijn worden gesteld. Men zou hieromtrent wel de troostende gedachte kunnen koesteren dat Malthus in zijn tijd de kracht van het industrialisme evenmin heeft overzien als de pessimisten thans de mogelijkheden van een industriële atoomrevolutie voor deze landen. Maar deze troost mist elke zekere grond.)

Tegenover dit pessimisme staat dan een blind vooruitgangsoptimisme, dat vooral steun zoekt in de mogelijkheden van Westerse techniek, wetenschap en opvoeding, het oude trias der vooruitgang. Maar beseft men klaar genoeg hoe verschillend het uitgangspunt der ontwikkeling in de arme landen is, en hoezeer zij door een andere geest worden beheerst? ²² Heeft men een klare voorstelling van het kapitaal, dat werkelijk nodig is om het levensniveau bevredigend op te voeren? ²³ En ik mis ook node een reële voorstelling van een tijdsperspectief waarbinnen het tempo duidelijk kan worden gemaakt waarin vooruitgang kan worden verwacht. Een gemis dat als gevolg te verklaren is van het Westerse denken dat zich nimmer de toekomst helder voor ogen placht te stellen; het vooruitgangsgeloof had een open einde. Maar voor de niet-Westerse landen kan dit zeer ongewenste gevolgen hebben. Wanneer de toekomstmogelijkheden gering blijken te zijn of al te ver wegliggen, zal de enige weg uit de dan zichtbare impasse via een herbezinning op de doelstellingen der ontwikkeling leiden. Er zal dan moeten worden getracht sociale doelstellingen het volstrekte primaat over de economische te geven. ²⁴!

Een redelijke bevrediging van primaire behoeften zal altijd noodzakelijk blijven. Maar het moet niet onmogelijk zijn naar een bevredigende sociale orde te streven, welke niet afhankelijk is van

het verwerklijken van te hoog gespannen materialistische Westerse welvaartsidealē. Hierbij zal vooral van de eigen nog levende cultuurwaarden moeten worden uitgegaan, die een belangrijk potentieel voor de sociale opbouw van een nieuwe orde betekenen.

Maar dit vraagt meer dan in enige fase van de Westerse geschiedenis om een veelomvattende planning, waarbij de sociale wetenschappen – en in het bijzonder de sociologie – een belangrijke rol zullen moeten vervullen!

Nu ik bijna het einde van mijn betoog ben genaderd, zijn er misschien enkelen onder U, bij wie onwillekeurig de gedachte is gerezen, dat ik hiermede wel ver ben gebleven van de onmiddellijke praktische vraagstukken waarmede de empirische sociologie en sociografie zich aan onze Landbouwhogeschool zal moeten bezighouden. Misschien zijn er zelfs enkelen onder U, die het betreuren dat ik niet met directe voorbeelden een pleidooi voor de sociologie in haar directe betekenis voor de agrarische ontwikkeling in de niet-Westerse landen heb gehouden. Moge deze teleurstelling niet essentieel blijken! Ik heb mij stellig het nut niet ontveinsd van een betoog op deze plaats over de vraagstukken der agrarische planologie en de rol der sociale factoren bij de landelijke opbouw in de niet-Westerse landen.

Ik had U bijvoorbeeld van de Tanala op Madagascar kunnen vertellen, die de economischer verbouw van rijst op natte grond aan hun buren ontleenden om deze vervolgens weer voor de oude traditionele bouw op droge grond prijs te geven, omdat de nieuwe techniek de sociale orde dreigde te verstoren! Of van de onzekerheid van de Para-bevolking in Suriname ten opzichte van de recent bij haar geïntroduceerde cacaocultuur als gevolg van het feit dat zij het plantmateriaal in een andere tijd moet uitzetten dan het seizoen waarin zij vanouds gewend was haar traditionele gewassen in de grond te steken.²⁵ Voorbeelden te over voor wie aan wil tonen, dat elke technische ontwikkeling – en landbouw is een techniek – van te voren tot mislukking is gedoemd, tenzij met de sociale factoren rekening is gehouden!

Maar een dag als deze biedt aan de andere kant een unieke gelegenheid om de ogen van de dagelijkse problemen te richten op de geestelijke achtergrond van de totaliteit der verschijnselen te midden waarvan wij onze arbeid verrichten. En ik heb deze kans

aangegrepen. Bovendien leek het mij niet noodzakelijk tot overtuigen te preken. In Nederland wordt de waarde van het sociaal-economische onderzoek voor de landbouwwontwikkeling thans vrijwel algemeen erkend.

Wat de niet-Westerse gebieden betreft, voel ik het als een plicht hier te memoreren dat het vooral in de kringen van de landbouwvoorlichting in het koloniale Indië was, dat reeds lang voor de tweede wereldoorlog en de tegenwoordige populariteit der sociologie, de behoefte aan sociale kennis werd gevoeld. Vele van de landbouwdeskundigen, die er werkzaam zijn geweest, hebben zelf tastend het sociale inzicht moeten verwerven, dat de wetenschap hun tot kortgeleden nog niet in systematische vorm kon schenken. ²⁶

Dat ik echter vooral gemeend heb Uw aandacht hedenmiddag te moeten vragen voor het onderwerp mijner keuze is het gevolg van een wetenschappelijk en educatief credo dat bij mijn betoog reeds ettelijke malen zijn stempel op mijn gedachten heeft gedrukt en op grond waarvan zich ook een programma voor mijn toekomstige werkzaamheden laat ontwikkelen: Dit credo houdt in dat zo het altijd al onbevredigend was maatschappelijke vraagstukken geïsoleerd te behandelen; de toenemende interdependentie der levensgebieden dit hoe langer hoe moeilijker maakt; Ook is het onmogelijk geworden culturen te bestuderen los van de wereldsituatie waarin zij zijn geplaatst. Men moet voor een praktisch resultaat, bewust isolerend, zich vaak op een doel richten dat onze directe aandacht vraagt. Maar de onvermijdelijke planmatige opbouw der toekomst – ik laat in het midden de graad en de totaliteit waarin dit wenselijk is – zal van de algehele structuur moeten uitgaan en hierbij elk levensgebied gelijkelijk in beschouwing moeten nemen. Hierdoor wordt het niet langer mogelijk langs conventionele weg het theoretisch of praktisch belang van een onderwerp te bepalen.

Wat de educatieve zijde aangaat, de deskundige, die de wereld intrekt om mede te werken aan de ontwikkeling van vreemde volkeren behoeft oriëntatie in de totale situatie waarin hij zich zal zien geplaatst. Ook al zal hij zich met een beperkt duidelijk gedefinieerd technisch probleem moeten bezighouden, dan nog zal inzicht in de hem omringende sociale werkelijkheid van het grootste nut voor hem zijn. Voor degenen echter die zich met pro-

blemen van structurele veranderingen in planologisch verband zullen bezighouden, behoeft na wat hieraan is voorafgegaan, de noodzaak bij de opleiding van de totale culturele situatie uit te gaan niet verder te worden betoogd.)

Ik besluit thans nog met enige korte opmerkingen over de organisatie van onderzoek en onderwijs, die in wat ik reeds gezegd heb ook hun natuurlijke grond vinden.)

Om de wetenschap op te bouwen welke wij in de toekomst voor een betere beheersing van de sociale werkelijkheid nodig hebben, zal de organisatie en de samenwerking van de sociale wetenschappen belangrijk moeten worden verbeterd.) Alleen hierdoor zal het mogelijk zijn een eenzijdige interpretatie der werkelijkheid te vermijden.) Ik ben er bovendien van overtuigd dat door deze samenwerking ook voor elke wetenschap afzonderlijk vruchtbare nieuwe vraagstellingen zullen ontstaan.)

De sociologie zal verder over uitgebreider middelen moeten kunnen beschikken voor empirisch onderzoek. Zij vraagt niet zoals de natuurwetenschap kostbare instrumenten of proeven. Maar wetenschap is verificatie.) De verificatie der sociale kennis zal om de aard van het onderwerp en de sociologische methode eveneens grote materiele offers vragen, vooral waar landen buiten Europa als object van studie worden gekozen.)

Ook de opleiding zal bijzondere voorzieningen eisen. Ik blijf hierbij het eerder gemaakte onderscheid aanhouden, tussen degenen die zuiver landbouwkundigen worden en anderen die ik sociaal-agrarische technici zou kunnen noemen en die systematische, sociale kennis aan landbouwkennis moeten paren om een taak te vervullen bij het opstellen van veelomvattende welvaartsplannen en streekplannen of die als landbouwvoorlichters bij de uitvoering hiervan zullen worden betrokken.) In de praktijk blijkt de behoefte aan deze categorie hoe langer hoe meer. Maar het blijkt ook dat vooral voor de beide eerstgenoemde taken in internationaal verband meestal om ervaren krachten wordt gevraagd. De pas-afgestudeerden kunnen als zodanig niet gelden. Maar waar zullen zij anders dan in de praktijk de ervaring moeten opdoen, die zij terecht nodig hebben om in staat te zijn bij de planning van een beleid te worden betrokken?) Om dit mogelijk te maken is het gewenst een geselecteerd aantal afgestudeerden voor langere tijd aan universiteiten, hogescholen of instituten te ver-

binden en hen in staat te stellen ook overzee als assistenten daadwerkelijk aan projecten mede te werken, waardoor zij de nodige ervaring kunnen opdoen.]

Voor de universiteiten en hogescholen komt dit voorstel neer op een uitbreiding van de permanente wetenschappelijke staf waardoor er een reservoir geschapen wordt, waaruit ook voor internationale arbeid hoog-gespecialiseerde krachten kunnen worden geput! Een harmonische vorm voor de kennis dezer sociale technici te vinden welke hen in staat zal stellen hun taak zo goed mogelijk te vervullen, is een gebiedende opgave. Waarlijk een belangrijke en aantrekkelijke taak!

Bij de aanvaarding van mijn ambt zij het mij vergund allereerst mijn eerbiedige dank te betuigen aan Hare Majesteit de Koningin voor mijn benoeming tot hoogleraar aan de Landbouwhogeschool.

Mijne Heren Curatoren,

Ik spreek de hoop uit dat mijn rede heeft bijgedragen nog eens de wijsheid van Uw beleid in het licht te stellen, dat heeft geleid tot de instelling van een nieuwe leerstoel speciaal voor de sociologie der niet-Westerse gebieden. Ik ben mij het gewicht van de taak bewust welke Gij mij op de schouders hebt gelegd en voel mij gelukkig dat Gij mij als eerste hiertoe hebt verkozen.

Mevrouw en Mijne Heren Hoogleraren van de Landbouwhogeschool,

Men zou met recht het Westen met een grote stad kunnen vergelijken waar de landbouw in tuinen bloeit en de wereld met het platteland. Als elke vergelijking zou ook deze mank gaan, maar zij zou duidelijk maken welke belangrijke taak speciaal de landbouwwetenschappen bij de toekomstige ontwikkeling der wereld is toebedeeld.

Het verheugt mij in Uw midden te zijn opgenomen, omdat het mij niet alleen ruime gelegenheid biedt de wetenschap mijner keuze naar eigen inzicht te ontwikkelen, maar haar ook dienstbaar te maken in een onmiddellijk contact met de praktische vraagstukken welke Uw dagelijkse aandacht vragen. Mijn streven zal erop zijn gericht tot de meest vruchtbare samenwerking met U te geraken.

Mijne Heren Hoogleraren der Leidse Universiteit,

Het zij mij vergund van deze plaats ook het woord tot U te richten. Mijn nieuwe werkring betekent geestelijk noch wat de werkzaamheden betreft een breuk met Leiden. Het verheugt mij dat Gij U hebt uitgesproken voor een voortzetting van mijn arbeid in Uw midden. Het zal U duidelijk zijn geworden welk een grote waarde ik hecht aan het contact met de practijk voor de socioloog. Ik zal mij gelukkig prijzen wanneer de band die in mijn persoon Leiden en Wageningen verbindt, zal bijdragen tot een vruchtbaar huwelijk tussen theoretische en toegepaste sociale wetenschap. Ik hoop dat het vriendschappelijk contact, dat ik met U heb gelegd, geen beletsel in een ruimtelijke verwijdering zal vinden.

Waarde Eysvogel en van Beukering,

Een bijna zes-jarige samenwerking in het belang van Suriname heeft mij naast gevoelens van vriendschap ook veel persoonlijke waardering voor U geschonken. Ik hoop in het nauwste contact met U mijn weg aan de Landbouwhogeschool te vinden.

Ik moge hier ook in verband met onze gemeenschappelijke arbeid in het verleden voor Suriname de vele oud-alumni der hogeschool gedenken, voor wier werk en persoon ik zoveel achting heb gekregen.

Waarde Kools en De Jong,

Ook met U heb ik, zij het kort, met vrucht en groot genoeg ten behoeve van Suriname samengewerkt. Ik twijfel er niet aan, dat de nieuwe relatie waarin ik tot U ben getreden, hierin geen verandering zal brengen.

• Waarde Samkalden,

Het zal mij een genoegen zijn onze incidentele vriendschappelijke ontmoetingen in het verleden tot een hechter contact en samenwerking uit te breiden.

Waarde Hofstee,

De wijze waarop Gij mij de weg hebt voorbereid, stemt mij tot dankbaarheid. Niet alleen om het grote aandeel dat Gij hebt gehad in het bevorderen van een beter begrip van de taak en de rol der sociologie bij de landbouwontwikkeling, maar ook om de

meest loffelijke wijze, waarmede Gij de voorzieningen hebt getroffen, die mij het pad hebben geëffend. Dit zijn goede voortekenen voor de toekomst. Ik verheug mij erop in vriendschappelijke samenwerking een beroep te kunnen doen voor de niet-Westerse gebieden op de grote kennis en ervaring welke Gij op het Europees terrein hebt verworven.

Waarde van Naerssen,

Ik reken op Uw steun en medewerking bij de opbouw van onze gemeenschappelijke wetenschap. Moge hierbij de plezierige geest, die ons eerste contact heeft gekenmerkt, bewaard blijven.

Dames en Heren Studenten,

Met grote en nobele woorden moet men spaarzaam zijn. Maar bij een plechtigheid als deze, zal de leermeester zijn leerlingen niet onthouden wat hem innerlijk beweegt. Naast de wetenschappelijke mogelijkheden welke ik aan de Landbouwhogeschool meen te onderkennen, is het in niet geringe mate een vorm van roeping geweest welke mij hierheen heeft geleid. Wie zich de wereldsituatie voor ogen stelt, en speciaal de niet-Westerse landen tot studieterrein heeft verkozen, voelt zich aangegrepen door het lot der mensheid. Hij wordt zich het menszijn als een tekort bewust dat hij alleen voor zichzelf aanvaardbaar kan maken door daadwerkelijk mede te arbeiden voor een betere toekomst. Wie zich hiertoe geroepen voelt, wacht een schone, maar zware taak overzee. Hij zal mede moeten zorgen voor het voedsel der wereld en worden ingeschakeld bij een schier hopeloos lijkende strijd tegen honger en gebrek. Dit vergt de mentaliteit van strijders op moeilijke, bedreigde voorposten. Naast Uw wetenschappelijke vorming zult Gij daarom ook die menselijke karakterwaarden moeten ontwikkelen welke Gij nodig zult hebben om boven de bevangenheid in de dagelijkse zorg de blik op een groter doel gericht houden.

Schroomt niet om een beroep op mij te doen in alles waarin ik U bij Uw vorming in de toekomst kan bijstaan.

Ik heb gezegd.

AANTEKENINGEN

¹ Voor de geschiedenis der historische uitleg en het vooruitgangsgeloof zie: J. DELVAILLE, *Essai sur l'Histoire de l'Idée de Progrès jusqu'à la Fin du XVIIIe Siècle*, 1910; J. B. BURY, *The Idea of Progress*, 1920; CH. DAWSON, *Progress and Religion*, 1929; C. BECKER, *The Heavenly City of the Eighteenth Century Philosophers*, 1932; J. ROMÉIN, *Gedachten over de Vooruitgang*, *Sociologisch Jaarboek*, dl. IV, 1950, p. 99; J. BAILLIE, *The Belief in Progress*, 1950; K. LÖWITH, *Weltgeschichte und Heilsgeschehen*, 1953.

² A. et M. CROISER, *Manuel d'Histoire de la Littérature Grécque*, 1900, p. 94 e.v.

³ Zie ook voor het volgende: BAILLIE, o.c. p. 47 e.v.; *Encyclopaedia of the Social Sciences*, p. 494 e.v.

⁴ Het eerste deel van dit werk verscheen in 1917, het tweede deel volgde in 1922.

⁵ R. VAN LIER, *Cultuur en Strijd in Engeland in de 19de eeuw*, *Mensch en Maatschappij*, 1941, p. 24 e.v.

⁶ Voor het pessimisme ten aanzien van de vooruitgang zie: P. BARTH, *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie*, 1922, p. 824 e.v.; G. SORREL, *Les illusions du progrès* 1908; H. J. SCHOEFS, *Vorläufer Spenglers*, 1953.

⁷ ANDRÉ SIEGFRIED e.a. *Progrès Technique et Progrès Moral*, 1947.

⁸ J. FOURASTIÉ, *Le Grand Espoir du XXe Siècle*, 1950 p. XIV.

⁹ E. STALEY, *The Future of Underdeveloped Countries*, 1954, p. 80, e.v.; N. S. BUCHANAN and H. S. ELLIS, *Approaches to Economic Development* 1955, p. 119; zie ook W. BRAND, *Het streven van de Economische onderontwikkelde landen naar een hogere Levensstandaard*, 1954, p. 1.

¹⁰ J. U. NEF, *La Naissance de la Civilisation Industrielle et le monde contemporain*, 1954.

¹¹ NEF, o.c. p. 79. Overigens is de invloed van Sombart op Nef onmiskenbaar.

¹² W. F. OGBURN, *Social Change*, 1922. Zie voor de sociologische theorieën der verandering: A. J. TODD, *Theories of Social Progress* 1919; P. BARTH, o.c. passim, H. E. BARNES, *Historical Sociology: Its Origins and Development*, 1948; *Social Implications of technical change*, *International Social Science Bulletin*, Vol. IV, 1952; *Current Sociology*, Vol I No 4, 1953; en voor de niet-Westerse landen in het bijzonder, G. and M. WILSON, *The Analysis of Social Change*, 1954; H. G. BARNETT, *Innovations: The Basis of Culture Change*, 1953; *Current Sociology* Vol III, No. 1, 1954-55.

¹³ S. C. GILFILLAN, *Social Implications of Technical Advance*, *Current Sociology*, Vol I, 1953, p. 195.

¹⁴ P. A. SOROKIN, *Social and Cultural Dynamics*, 4 vols, 1937-'41.

¹⁵ A. WEBER, *Prinzipien der Geschichts- und Kultursociologie*, 1951.

¹⁶ FOURASTIÉ, o.c. p. XIII.

¹⁷ Cf. CH. MORAZÉ, *Introduction à l'Histoire Economique*, 1948, p. 72.

¹⁸ Voor de psychologie der traditionele cultuur zie: D. FAUCHER, *Routine et Innovation dans la Vie paysanne*, *Journal de Psychologie*, 1948, p. 89;

R. REDFIELD, *The Primitive World and Its Transformations*, 1953.

¹⁹ STALEY, o.c. p. 209. Dit verschijnsel is elke onderzoeker in niet-Westerse landen opgevallen.

²⁰ STALEY, p. 278 ev.

²¹ STALEY, p. 26 ev.

²² Men stelt al te gemakkelijk de onmiskenbare progressie in het Westen op een lijn met de sociale beweging, welke in niet-Westerse landen is ontstaan. Ook al vertoont deze overeenkomst, toch is zij van een ander karakter en bezit niet de dynamiek waarbij kennis, techniek en welvaart tot besparing en herinvestering tot nieuwe welvaart leiden.

²³ W. A. Lewis berekende in 1951 dat de Engelse regering om een stijging van 2% per jaar van de levensstandaard in haar Afrikaanse territoria te verkrijgen £ 100 mlrd. per jaar zou moeten investeren, dat is 3 x de som welke door haar voor dit doel ter beschikking werd gesteld, c.f. W. A. LEWIS e.a. *Attitude to Africa*, 1951.

